

Druga polovica 1942. i početak 1943. godine u Dalmaciji nosi obilježje općeg ustanka, masovni odaziv, naročito omladine u Narodnooslobodilačku vojsku Hrvatske. Dalmacija je do veljače 1943. godine dala oko 12 tisuća boraca, a to je oko 38% boračkog sastava čitave Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske

Na kraju 1942. godine Narodnooslobodilačka vojska Hrvatske imala je jedan korpus, četiri divizije, 18 brigada, devet partizanskih odreda i četiri samostalna partizanska bataljuna. Postoje točni podaci i da je u jedinicama NOV Hrvatske, krajem 1942., bilo ukupno 25 tisuća boraca. Izvan jedinica Glavnog štaba Hrvatske bilo je oko 7 tisuća boraca u proleterskim, krajiškim i drugim jedinicama. To znači da je Hrvatska krajem 1942. godine imala (dala NOVH) do 32 tisuće partizana. Od toga je 12 tisuća iz Dalmacije.

Druga polovica 1942., i početak 1943. godine u Dalmaciji nosi obilježje općeg ustanka, masovni odaziv, naročito omladine u Narodnooslobodilačku vojsku Hrvatske. Bilo je nekoliko središnjica ustanka - Makarsko primorje i dolina Neretve sa srednjedalmatinskim otocima i u zaleđu do Imotskog koji je oslobođen 10. veljače 1943. godine. Samo iz Makarskog primorja u prosincu 1942., u partizane je dobrovoljno otišlo 457 boraca. Druga je ustanička središnjica – Omiš, Mosor, Split, Kaštela, Trogir i njihovo zaleđe te Šibenik i Zadar s otocima i zaleđem u sjevernoj Dalmaciji, bez obzira što su tu Talijani osnovali Antikomunističku miliciju od Srba i nešto Hrvata za borbu protiv NOV Hrvatske.

Nove brigade

U partizane je do kraja studenog 1942. godine otišlo 6.500 Dalmatinaca, od čega su preko 85% Hrvati. Od tih boraca već su osnovane 1., 2. i 3. dalmatinska brigada. Prva i 2. brigada ušle su u sastav Druge proleterske i treće crnogorske divizije NOVJ, a Treća brigada je bila pod Štabom Četvrte operative zone. U sastav proleterskih brigada je otišlo 2.050 dalmatinskih boraca, u krajiške jedinice 800, a u 7. diviziju 300 boraca iz Dalmacije.

Ukupno je otišlo izvan Dalmacije 3.150 partizana, a to je snaga partizanske divizije. Ako se 2.200 boraca nalazilo u 1. i 2. dalmatinskoj brigadi, to je 5.350 boraca, koliko je približno imao kod osnivanja 2. hrvatski korpus u Slavoniji. Uz to treba uzeti i broj partizana u jedinicama Četvrte operativne zone, a on iznosi 1.650 krajem prosinca 1942. godine. Prema tome, Dalmacija je do kraja 1942., dala 5.800 boraca, a to je snaga dostatna za jedan partizanski korpus ili tri partizanske divizije.

Sve više boraca

Ustanak u Dalmaciji ne jenjava, nego se nastavlja u siječnju i veljači 1943. godine, kada je u NOVH stupilo novih 5 tisuća boraca, mnogi dragovoljno, dok su neki mobilizirani. Tako je Dalmacija do veljače 1943., dala NOVH oko 12 tisuća boraca, a to je oko 38% boračkog sastava čitave Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske. Hrvati su bili većina, oko 80%, oni su činili novu armiju koju je Glavnom štabu Hrvatske dala Dalmacija.

Zato je vrhovni komandant NOV i POJ J.B. Tito tada rekao: „U Hrvatskoj, naročito u Dalmaciji narodni ustanak porpima takve razmjere, kakvih još nismo imali ni u jednoj pokrajini Jugoslavije. Narod listom ustaje i riješen je da se bori do posljednje kapi krvi protiv neprijatelja...“. Međutim, u svojim memoarima general **Pavle Jakšić** („Nad uspomnama“, Beograd, 1990.), koji je od komandanta bataljuna u 1. proleterskoj brigadi, promaknut odmah na položaj komandanta 7. banijske divizije, iz njemu poznatih razloga, piše kako je on s Kragujevačkim bataljunom i 1. proleterskom brigadom „zauzimajući Livno i Duvno stvorio uslove za ustanak u Dalmaciji“, a to je sušta suprotnost od onoga to je Tito 22. listopada 1942., napisao u listu „Borba“ odajući priznanje narodu Dalmacije na svemu što je učinjeno da se ustanak masovno pokrene i primi one razmjere. U listu „Borba“ Tito je zapisao: „Pogledajte, Dalmacija gori! Narod se diže... Dalmatinci idu u partizanske redove. Dalmatinci se dižu u borbu za slobodu i sretniju budućnost svog naroda...“.

Prateći situaciju povoljnu za ustanak u Dalmaciji, a vidjevši da stalno pristižu novi borci, Štab IV. OZ sredinom prosinca 1942., traži od GŠH i VŠ NOV i POJ da se s dalmatinskim partizanima ne popunjavaju samo proleterske i druge brigade, nego da se od njih formiraju nove dalmatinske brigade, u kojima će se dragovoljci drugačije osjećati. Predloženo je da se osnuje i prva dalmatinska divizija. Na osnovi toga i uz suglasnot GŠH, čiji su članovi bili kod Tita 24. i 25. prosinca 1942., Tito je naredio pomoćniku načelnika VŠ, **Pavlu Iliću** 24. prosinca 1942., da se javi Štabu IV. OZ da formiraju 4. i 5.dalmatinsku brigadu.

Od partizanskog bataljuna „Vid Mihaljević“ s Biokova i novih boraca iz Makarskog primorja i s otoka Hvara, Brača, Korčule, Visa i poluotoka Pelješca kao i od područja ušća rijeke Neretve (Metkovića), u Šošićima na Biokovu, 6. siječnja 1943., formirana je 4. dalmatinska (Biokovska) brigada. Imala je četiri bataljuna s 850 boraca, a kasnije tisuću boraca. U početku je pod Štabom IV, OZ, a onda u sastavu 9. dalmatinske divizije. Komandant je **Savo Drljević** iz Crne gore, komesar

Mate Ujević

iz Imotskog, ali je smijenjen – zamijenio ga je

Dušan Ristić

, a Mate Ujević je postao njegov pomoćnik. Nešto iza toga, 27. siječnja, kod Bosanskog Grahova od dinarskog, primorskog i kninskog bataljuna, formirana je 5. dalmatinska brigada (kasnije nazvana Kninska). Imala je tri bataljuna i 550, poslije 960 boraca. Komandant je

Petar Božović

, komesar

Milija Stanišić

(oba iz Crne Gore). Neposredno poslije osnivanja 5. dalmatinska brigada ušla je u sastav 9. divizije.

Osnovana 9. divizija

Od 3., 4. i 5. Dalmatinske brigade, u oslobođenom Imotskom, 13. veljače 1943., Štab IV. OZ formirao je 9. dalmatinsku diviziju NOVH. Zapovjedništvo divizije činio je Štab IV. OZ – **Vicko**

Krstulović

, komandant,

Ivica Kukoč

, komesar, a načelnik štaba

Josip Škorpik

. Divizija je imala 2.119 boraca, ali već za osam dana imala je 3.600 boraca, a početkom ožujka 1943., oko 4 tisuće boraca. Međutim, brojno stanje nije odražavalo njenu snagu jer je oko 50% boraca bilo bez oružja.

Deveta dalmatinska divizija imala je svoju manjkavost i u tome, što najveći broj boraca nije prije stupanja u novoformiranu jedinicu prošao kroz neke zapaženije oružane akcije. Pored toga, divizija nije imala vremena da se sredi, već je odmah, čim je formirana, primila na sebe teške borbene zadatke u sastavu Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOB.

U Dalmaciji tijekom veljače nastavlja se osnivanje novih partizanskih odreda i samostalnih bataljuna. Sredinom veljače 1943. godine u Dalmaciji je bilo devet partizanskih odreda. Osnovan je i Odred ratne mornarice.

Bojan Mirosavljev